12e JAARGANG No. 48 26 AUG. '32

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:5

Onder redactie van Ds K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Ds R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr C. Bouma, 's-Gravenhage; Ds K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Ds C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Ds F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Ds A. Ringnalda, Ermelo; Dr J. C. Rullmann, Wassenaar; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijs, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Ds J. de Vries, Tilburg; Ds J. D. Wielenga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Stukken voor de Redactie zende men aan het Bureau van „De Reformatie" te Goes.

Drukkers-Uitgevers: OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling. Voor 't Buitenland f 7.50 en voor Ned.-Indië f 6.— per jaar. Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: Uit de Schrift: De probleemstelling — een gewichtig punt. (Marc. 3:21, 22, 32, 33.) — Kerkelijk Leven: Het chiliasme op de synode van Franeker (1863). Het chiliasme en de Schotsche afgevaardigden ter synode van Franeker. Het chiliasme en de synode van Amsterdam (1866). — Uit de Historie: Thorbecke, de Advocaat der Regeering. — Uit de Buitenlandsche Kerken: Vergadering van den Reformierte Bund voor Duitschland. I. — Persschouw. — Kerknieuws.

UIT DE SCHRIFT

De probleemstelling — een gewichtig punt.

> En als degenen die hem bestonden, dit hoorden, gingen zij uit om Hem vast te houden; want zij zeiden: Hij is buiten zijne zinnen.
>
> En de Schriftgeleerden, die van Jeruzalem afgekomen waren, zeiden: Hij heeft Beëlzebul, en door den overste der duivelen werpt hij de duivelen uit.
>
> En de schare zat rondom Hem; en zij zeiden tot Hem: Zie, Uwe moeder en Uwe broeders daar buiten zoeken U.
>
> En Hij antwoordde hen, zeggende: Wie is Mijne moeder of Mijne broeders?
>
> Marcus 3:21, 22, 32, 33.

Het was een merkwaardig geval. Christus Jezus had Zijn werk aanvaard, en nu kwam de beoordeeling van de zijde der menschen. Ieder stelde het Nazareensche probleem op zijn manier.

Tweeërlei probleemstelling verhaalt Marcus.

De eene groep zei: hij is buiten zijn zinnen, hij is een extaticus, niet gansch toerekenbaar. De andere beweerde: hij is bizonder goed toerekenbaar; hij is zelfs een geraffineerd misdadiger: hij is een stille compagnon van Beëlzebul.

De eene groep pleitte dus voor het „vreemde" en „on-regel-matige" in Jezus' optreden verzachtende omstandigheden, maar zag zich dan ook gedwongen tot een probleemstelling, waarbij de bittere, absolute, beslissende beteekenis van Jezus' arbeid werd geloochend, en zijn crisis-werk van de scherpe, voor alle geslachten richtende, beteekenis werd beroofd. De andere groep, die hem een stillen vennoot der hel noemde, stelde het probleem volstrekt anders: zij pleitte geen verzachtende omstandigheden, „nam" integendeel „het verschijnsel" van den Nazarener bizonder ernstig en verklaarde: hier is alles van de grootste beteekenis; het is hier nacht of dag, leugen of waarheid, hemel op aarde, of hel op aarde.

* * *

Toen kwamen die menschen der eerste groep en wilden Jezus met wat wij tegenwoordig (vanwege de gewenning??) al gauw noemen „een zacht lijntje" naar huis lokken: zie uw familie is daar en roept u. Want die eerste probleemstelling, die verzachtende omstandigheden pleitte, kwam van de zijde van Jezus' verwanten. Ze hadden hem lief, of hadden zichzelf lief; — hoe dit zij, ze wilden niet graag, dat de buitenwereld Jezus' optreden zóó ernstig nam als de farizeërs dat deden, en... als hij zelf het deed...

En intusschen bleven de farizeërs àl maar schimpen: duivelscompagnon!

* * *

Nu komt de Christus op als ambtsdrager Gods. Hij kiest. Hij blijft werken bij de twéède groep en laat de eerste buiten staan. Ook Moeder.

Hij wéét het, dat die familie den bloedsband voelt, en dat hier (want Maria en de broeders treden groepsgewijs, „en famille", op) liefde spreekt, die familieconsult gehouden heeft: Hij weet óók, dat de Farizeërs onoprecht zijn, dat hun probleemstelling subjectief niet ten volle ernstig gemeend is (want: door wien werpen hun eigen zonen de duivelen uit?). De eene groep is subjectief eerlijk, de andere subjectief oneerlijk.

Maar Christus overziet de kansen en de plichten van den geestelijken oorlog niet naar de subjectieve bedoeling der probleemstellers. Dergelijke dwaasheden laat hij over aan de geboren of aangekleede salongasten van het christendom der 20e eeuw, die b.v. na een quasi-deftige „verklaring" een opponent met scherpe probleemstelling niet meer „te woord staan"... En die daarmede de omstanders aan hun lot overlaten, de ontrouwe herders... Neen, Hij beziet de plichten van Gods heiligen oorlog naar den objectieven loop der krijgsverrichtingen. Hij weet, dat de probleemstelling van Zijn familie objectief funest is, de bergrede aan de schandpaal slaat, en Hem, en de kerk, voor altijd van hun absolute, „entscheidendo", beteekenis berooft. Daarom gaat Hij niet naar moeder en broeders, hoezeer zijn bloed in Hem roept om het bloed, zijn ziel om hun ziel. Hij blijft in het werk-huis, waar tenminste de groote kans tot strijden Hem gegeven is door de scherpe probleemstelling: uit God, of uit den duivel!! Want bij zulk een probleemstelling kan tenminste iets gedaan worden: de oorlogen des Heeren liggen daar ten minste niet stil.

* * *

Slappe christenmenschen, leert u hier schamen! Schamen — om uw probleemstelling, die bij den dag „ongevaarlijker" wordt. Zwijgt uw salon-manieren-voerders dood, want ze zijn het; maar gaat op de serieuze kwesties in, ongeacht de personen! En weet het: de jeugd in de groote steden loopt uit de kerk weg.... waarom? Om een slap stuk in de bioscoop, en om een cigaret, en om een match. Maar de Russen maken geschiedenis! Het oordeel begint niet bij de ketterijen der ketters, maar bij de slappe probleemstelling van de orthodoxie. Het huis dergenen, die de tegenstellingen in de controversen afslijpen, ligt onder het oordeel: Christus maakt elders geschiedenis.

K. S.

KERKELIJK LEVEN

Het chiliasme op de synode van Franeker (1863).

Reeds herinnerden we met een enkel woord aan de uitspraak, die de voormalige Chr. Geref. Kerk in synode te Franeker (1863) gedaan had. Het kan zijn nut hebben, die uitspraak hier af te drukken en van het verloop der dingen iets mede te deelen. We ontleenen onze gegevens aan de officiëele Handelingen der synode (Amsterdam, Groenendijk, 1863).

Op de agenda dezer synode kwam onder art. 43 dit punt voor: „De synode bepale of de leer van Jezus' persoonlijke wederkomst, om duizend jaren op aarde te regeren, de leer is der Gereformeerde Kerk al dan niet, of ook daartegen strijdt".

Blijkens art. 16 van de Handelingen gaven, nadat dit punt in behandeling was genomen, eerst de afgevaardigden van Noord-Holland enkele toelichtingen; tevens werd een brief van een lid der Amsterdamsche gemeente te dezer zake voorgelezen. De Handelingen melden dan het volgende:

„De Vergadering neemt deze zaak in ernstige overweging, en aan het einde der discussiën worden twee voorstellen voorgelezen, waarover gestemd wordt, en bleek het bij de opneming der stemmen, dat de stemmen staakten".

Hieruit wordt men nog niet veel wijzer. Dat evenwel over de zaak zelf geen onzekerheid bestond, blijkt uit wat onmiddellijk hierop volgt:

„.... doch bij eene herstemming werd het volgende voorstel als besluit der Vergadering, met groote meerderheid van stemmen aangenomen; dat voorstel luidt:

Omtrent het verlangen in Art. 43 der Agenda uitgedrukt, oordeelt de Synode dat onze formulieren van eenigheid zich duidelijk verklaren, en dat het gevoelen, van de leer der wederkomst des Zaligmakers om duizend jaren zigtbaar en ligchamelijk op aarde te regeren, geen leer der Gereformeerde Kerk is, maar daartegen, zoowel als tegen Gods Woord, strijdt, waarom het niemand toegelaten wordt dat gevoelen te leeren of te verbreiden".

Dit is dus het met groote meerderheid aangenomen voorstel.

„Het andere voorstel", aldus de Handelingen, „dat mede in stemming is gebragt, luidde:

De Synode verklaart dat de leer van Christus' ligchamelijke wederkomst, om duizend jaren op aarde te regeren, niet is de leer der Gereformeerde Kerk in Nederland, maar met de belijdenisschriften dier Kerk in strijd is".

Vergelijking der beide in stemming gebrachte voorstellen doet zien, dat het aangenomene zich nog sterker uitspreekt dan het andere.

Men heeft in de discussies, die om het gevalds Berkhoff zich bewogen, zich vastgeklemd aan de letter van het aangenomen besluit, met name op de formule, dat Christus zou wederkomen „om duizend jaren zigtbaar en ligchamelijk op aarde te regeren", en getracht, daarmee te bewijzen, dat slechts een bepaalde vorm van chiliasme zou zijn veroordeeld; met wat passen en meten kan men dan het besluit wel zóó uitleggen, dat juist de in geding zijnde „vorm" van chiliasme aan de mazen van het synodale net ontkomt (men vergeve de gevaarlijke beeldspraak). Hiertegenover valt evenwel op twee dingen te wijzen:

a) op den gang van zaken tijdens de discussie: het schijnt, dat niet zoozeer de eene formuleering van het chiliastisch gevoelen tegen de andere opgewogen is, als wel de strengere veroordeeling tegen de slappere;

b) op de inleidende clausule van het aangenomen besluit; immers, daardoor wordt positie genomen in de aanwezige verklaring der formulieren van eenigheid, die — terecht — als genoegzaam duidelijk wordt aangemerkt. Dit is dus een algemeene uitspraak, welke ook andere „vormen" van chiliasme als in strijd met de formulieren afwijst.

* * *

Toen het besluit gevallen was, keerde de vrede evenwel nog niet dadelijk terug. Ds H. Joffers, die het meer dan eens met de meerderheid niet eens was (en op deze zelfde synode publiek een afkeuring van zijn gedrag te hooren kreeg) liet „protest aanteekenen tegen de herstemming, omdat Z. Eerw. door het lot beslissing over die twee voorstellen verlangde".

Van meer belang, vooral voor de beoordeeling van de houding der later ontstane Chr. Geref. Kerk (geval-Berkhoff), is volgend bericht uit de Handelingen:

„Ook protesteren D.D. J. F. Bulens, D. Breukelaar en Ouderling G. J. Hendriks tegen dit besluit en de wijze van handelen zooals die geschied is. Deze broeders zullen morgenochtend hunne protesten inleveren".

* * *

We zoeken nu in de Handelingen van „morgenochtend". Daar komt allereerst ds Joffers' protest aan de orde. Blijkbaar (want de Handelingen verwijzen weer naar het besluit inzake het chiliasme) heeft hij zijn protest inzake het besluit van den vorigen middag schriftelijk ingediend. Men besloot evenwel, „het niet in de notulen op te nemen, omdat er beledigende uitdrukkingen tegen de Vergadering in voorkomen".

De morgenzitting werd toen verder aan andere dingen besteed; en eerst 's middags werd het protest der andere drie bezwaarden ingediend. Het luidt als volgt:

„De ondergeteekenden, hoewel niet vereenigd met het gevoelen van Jezus' ligchamelijke wederkomst op aarde om duizend jaren te regeren, verklaren evenwel te moeten protesteren tegen hovengenoemd be-

sluit, daar zij niet kunnen zien, dat dit gevoelen de hoofdwaarheden der Gereformeerde leer omverwerpt, noch daarmede in strijd is, en bijgevolg naar hunne overtuiging eene ondergeschikte zaak is, niet behoorende tot die, welke inbreuk maken op de regelmaat des geloofs, maar meer tot de verklaring der profetiën moet worden gerekend. Waarom zij vreezen, dat dit besluit, in betrekking tot de kerkelijke tucht, tot eene verkeerde toepassing aanleiding zou kunnen geven.

(was get.) J. F. Bulens, D. Breukelaar, G. J. Hendriks".

We veroorlooven ons weer enkele kanteekeningen:

a) de hier gegeven algemeene omschrijving van het chiliastisch gevoelen (in verband gebracht met het aangenomen besluit) bevestigt de hierboven gegeven opvatting omtrent de draagwijdte der formuleering van dit gevoelen in de beide in stemming gebrachte voorstellen,

b) dit protest tast niet de synodale uitspraak zelf aan (volgens welke het chiliasme in strijd is met de belijdenis), doch houdt zich bezig met de „hoofdwaarheden der Gereformeerde leer";

c) het brengt bedenkingen tegen het aangenomen besluit in, niet zoozeer uit principiëele overwegingen, als wel omdat gevreesd wordt, dat het in de practijk (kerkelijke behandeling van voorstanders van chiliastische gevoelens) moeilijkheden opleveren zal.

Wat natuurlijk weer iets anders is.

In elk geval is duidelijk, dat de tegenwoordige Chr. Geref. Kerk in het geval van ds Berkhoff den wagen der „vaderen" weer achteruit geduwd heeft. Want de synode van Franeker heeft dit protest naast zich neergelegd en heeft haar met groote meerderheid genomen besluit zonder meer gehandhaafd. (Die van Amsterdam deed evenzoo; zie hieronder.)

Men versta ons niet mis.

Wij beweren heusch niet, dat de synode van Franeker onfeilbaar was. Evenmin dus, dat een synode van thans zich gebonden achten moet aan wat daar besloten is.

Het is er ons alleen om te doen, uit dit voorval opnieuw te demonstreeren, dat de huidige Chr. Geref. penvoerders den vrede onder de gereformeerde belijders in Nederland telkens tegenstaan. Hebben ze zelf geen directe moeilijkheden (bovengrondsche!) dan wordt met „de vaderen" geschermd, om ach en wee te roepen over anderen. Zoodra zij evenwel zèlf voor een penibele kwestie geplaatst worden, laten zij de besluiten der vaderen rustig voor wat ze zijn, en wringen zich in allerlei bochten.

Niet dit laatste is weerzinwekkend. Wel het eerste.

En het geheel is een manifestatie van het oordeel, dat komt over de schismatieke daad. „Omdat niet aanstonds het oordeel over de booze (sectevormende) daad komt, daarom is het hart des menschen in hen vol, om (schismatiek) kwaad te te doen". Dat is een bijbeltekst, niet gevariëerd, maar geconcretiseerd; Saumur schreef er eens een vrij goede preek over. K. S.

Het chiliasme en de Schotsche afgevaardigden ter synode van Franeker.

Onze mededeelingen inzake het chiliasme en de Franeker synode kunnen nog worden aangevuld. Het bovenstaande artikeltje deed verslag van eigen besluiten der synode. Maar zij heeft meer gedaan dan zelf positie kiezen. Zij heeft ook eens geïnformeerd naar het gevoelen der Schotsche Kerk te dezer zake. In de 20e sessie werden namens de synode (art. 137) aan de Schotsche afgevaardigden Dr Thomson en Somerville enkele vragen gesteld, o.m. deze:

„Wat denkt uwe Kerk van het duizendjarige rijk?"

De Handelingen berichten:

„Dr Somerville antwoord daarop, dat er slechts een drietal Leeraren in hunne Kerk gevonden wordt, dat de ligchamelijke wederkomst van Christus, om op aarde te regeren, Leeraart.

Z.Ew. evenwel denkt, dat het te zeer vernederend zou wezen voor den Christus, om uit Zijn heerlijkheid en luister weder op deze aarde en in deze koude en natte admosfeer terug te keeren en naar Palestina te gaan.

Dr Thomson voegt hieraan toe, dat hunne Kerk dit gevoelen noch in Leeraren noch in leden kerkelijk straft".

Men ziet: veel licht gaf Schotland niet. Zelfs is Dr Somerville's gevoelen inzake die „natte at(d)mosfeer" bijna komisch, en van ver strekkende consequenties voor de constructies der mogelijkheden eener nieuwe aarde. Het blijkt, dat Schotland in dien tijd niet voor concrete moeilijkheden inzake het chiliasme geplaatst werd. Meer dan anecdotische waarde heeft de improvisatie der Schotten dan ook niet. Op één punt evenwel wordt getast in goede richting: vaag en onduidelijk nog schemert toch reeds de groote waarheid voor oogen, dat de chiliastische constructies den opwaartschen gang van Christus' heerschappij en van het proces der heilshistorie breken. De exegese der profetie mag zich nimmer losmaken van wat geloovige theologie (ook dogmatisch, ook inzake de openbaringsgeschiedenis) heeft gevonden. Exegese en dogmatiek zijn niet uit elkaar te rukken. Ds Berkhoff klaagt wel af en toe erover, dat „zijn opponenten" de profetieën bezien in het licht van vooropgestelde meeningen. Inderdaad, daaraan ontkomt geen mensch, hij zelf wel allerminst. Biblicistische droomen moest hij maar niet droomen willen. Want op die manier loochent hij vrijwel alle recht der kerk om belijdenisschriften te schrijven. Niet alleen zijn chiliasme zelf, doch ook DERGELIJKE onverstandige afweer-artikeltjes tegen „zijn opponenten" bewijzen de aanwezigheid van ongereformeerde tendenzen bij hem. Zulke „bezwaren" demonstreeren feitelijk door hun ondoordachtheid nog veel meer de onrijpheid en het ongereformeerd-gewonnen karakter zijner theologische constructies dan de exegetische struikelingen, die hem tot chiliastische denkbeelden voeren.

De synode van Franeker heeft, na het Schotsche antwoord, geen woord meer over het chiliasme gesproken. Het genomen besluit bleef dus van kracht.

K. S.

Het chiliasme en de synode van Amsterdam (1866).

De historie van Franeker had nog een vervolg. De Agenda der synode van 1866 te Amsterdam behelzen n.l. onder art. 6 het volgende punt:

„De Synode komo terug op Art. 16 der Synode van 1863, en doe dat Art. deze verandering ondergaan, dat de leer van Jezus ligchamelijke wederkomst op aarde aan ieders persoonlijk gevoelen worde overgelaten, maar dat niemand het der Gemeenten als leer der Kerk mag voorstellen; of verklare in hoeverre die leer in strijd is met de leer der Gereformeerde Kerk".

Uit art. 37 blijkt, dat uit Friesland, Noord-Brabant en Zuid-Holland bezwaren tegen het besluit van 1863 gerezen waren.

De synode heeft na prae-advies van Dr van Raalte en van de toenmalige Kamper docenten breed over de zaak gediscussiëerd. Het bleek, dat het bezwaar niet den dogmatischen inhoud der anti-chiliastische uitspraak van 1863 betrof, doch (art. 41) de kerkrechtelijke consequenties: „een groot deel der Vergadering" was „bevreesd, dat dit artikel tot eene verkeerde toepassing der censure aanleiding zou kunnen geven, waarom men eene nadere verklaring er van begeerde".

Over de vraag, „of de Vergadering eene nadere verklaring van dat artikel (van 1863) begeerde, of niet", staakten de stemmen. Daarna lezen we: „Dewijl de stemmen staakten, zoo oordeelt de Vergadering voor de behandeling van dat punt niet rijp te zijn, en gaat over ter bespreking van art. 7 der Agenda. De Scriba en andere leden der Vergadering verklaren, dat zij, nu er geen nadere bepaling van dat artikel gegeven wordt, zich gedrongen gevoelen, om tegen den inhoud ervan te protesteeren". Dit protest luidde als volgt (art. 46):

„PROTEST.

De ondergeteekenden gevoelen zich gedrongen, nu aan art. 16 der Synode van Franeker volgens hunne begeerte geene nadere verklaring is gegeven, om zich aan te sluiten aan het reeds in de synode van 1863 door Ds Bulens c.s. ingediende protest, omdat ook volgens hunne meening, door het gevoelen van de ligchamelijke wederkomst van Christus geene der hoofdwaarheden der gereformeerde leer worden omvergeworpen; als zoodanig geene inbreuk op de regelmaat des geloofs wordt gemaakt; en dat toch de opvatting van het artikel zoo als het daar ligt, tot eene verkeerde toepassing der kerkelijke tucht aanleiding zou kunnen geven".

Dit protest was onderteekend: W. H. Dosker, J. H. Kreulen, W. H. Gispen, J. W. te Bokkel, J. H. Donner; A. G. de Waal, F. Nugteren, H. C. Schmitz.

Tevens was een verklaring, onderteekend J. F. Bulens, aanwezig, behelzende betuiging van instemming met dit protest. Deze erkende, dat art. 16 van Franeker van kracht bleef, maar verklaarde, „dat hij in zijn gemoed bezwaard zou zijn, indien hij de kerkelijke tucht moest toepassen op broeders, die hoewel in leer en leven onberispelijk zijnde, evenwel het gevoelen van de persoonlijke toekomst van Christus op aarde, vóór het eindoordeel, waren toegedaan".

Docent Brummelkamp verzocht nog aan te teekenen, „dat hij heeft geadviseerd ter verandering van art. 16 der synode van Franeker 1863, daar hij er zich steeds over bezwaard gevoeld heeft, dit ten jare 1863 niet reeds te hebben gedaan".

Het verdient opmerking:

a) dat al deze protesten niet den dogmatischen inhoud van 1863 raken, doch slechts de moeilijke kerkrechtelijke behandeling van chiliasten;

b) dat onaangevochten blijft de bewering, dat de belijdenis het chiliasme niet met zich vereenigen laat;

c) dat de vraag, of de confessie misschien te veel vastlegt, een aparte kwestie is, maar dat vrijwillige aanvaarding der belijdenis wel degelijk het eenmaal daarin vastgelegde aanvaardt, en dat deze aanvaarding, zoowel volgens beide synoden als volgens bezwaarden, feitelijk het chiliasme uitsluit;

d) dat de synode van Amsterdam 1866 de protesten heeft laten liggen en de besluiten van Franeker gehandhaafd. K. S.

UIT DE HISTORIE

Thorbecke, de Advocaat der Regeering.

Ditmaal onderbreek ik mijn artikelenreeks over Gispen met een bespreking van de kerkhistorische en staatsrechtelijke studie van Mr S. Sybenga: De Afscheiding en het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Nederlandsch Hervormde Kerk van 1816.

Verleden jaar, in het nr. van 23 Januari 1931, vestigde ik reeds de aandacht op een polemiek met genoemden jurist in de „N. Prov. Gron. Crt." over Gezant Diekema en Geloofsvervolging.

Evenals toen, doet Mr Sybenga zich ook nu kennen als een eerlijk en ernstig liberaal, die, al acht hij de ongrondwettigheid van het Reglement niet bewezen, het toch een dwaas inzicht noemt de geheel natuurlijke en voor de openbare rust volstrekt onschuldige beweging der afscheiding, als een maatschappelijk gevaar te beschouwen. Dat hij daarbij ook meermalen mijn boek over de Afscheiding met instemming citeert, waardeer ik zeer.

Op één punt echter meent hij met mij te moeten verschillen.

Op blz. 46 toch, noot 2, lees ik:

> Rullmann heeft blz. 309 § 3 van hoofdstuk XIX Thorbecke den advocaat der Regeering genoemd. Het werkzaam zijn als advocaat onderstelt echter een op een opdracht berustende betrekking tot dengene wiens zaak verdedigd wordt.
>
> Rullmann heeft echter niet duidelijk gemaakt, dat de Regeering een opdracht aan Thorbecke zou hebben gegeven.
>
> Intusschen is het opmerkelijk dat in een door Colenbrander in zijn Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland 1790—1840, tiende deel, tweede stuk, blz. 400, bekend gemaakten brief van Casimir Périer aan Molé naar aanleiding van het verschijnen van het geschrift van Groen van Prinsterer: de Maatregelen tegen de afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst, het volgende is gezegd:
>
> „Le Gouvernement a cru devoir répondre a ces „attaques, exposer ses droits et ses principes en „matière de religion et il a chargé de ce soin un pro„fesseur de l'université de Leide M. Thorbecke."
>
> Daartegenover moet herinnerd worden aan een brief van Thorbecke aan Groen van Prinsterer van 15 September 1837, medegedeeld door Diepenhorst, Groen van Prinsterer blz. 236, daarin verklarende zich niet als orgaan der Regeering maar als orgaan van eigen overtuiging uitgesproken te hebben.
>
> Verg. voorts het Naschrift hierachter afgedrukt.

Blijkens dat Naschrift vond Mr Sybenga in de correspondentie Casimir Périer—Molé aanleiding om te onderzoeken, of de rijksarchieven, bepaaldelijk die van het voormalige departement van Eeredienst en die van het departement van Justitie, iets bevatten wat wijst op een opdracht van de Regeering aan Thorbecke tot bestrijding der door Groen van Prinsterer in zijn geschrift Maatregelen tegen de afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst ontwikkelde beschouwingen. Per missive nu van 19 Mei 1932 deelde de archivaris, Mr C. C. D. Ebell, o.m. het volgende mede:

> Het onderzoek heeft geen rechtstreeksch resultaat gehad. Een schriftelijke opdracht van de regeering aan Thorbecke om de brochure-Groen van Prinsterer te beantwoorden is nergens aangetroffen.
>
> Wel werden gevonden eenige bescheiden die misschien eenig licht kunnen geven, maar, wanneer de opdracht is gegeven, door wien en aan wien blijkt rechtstreeks uit niets.
>
> De brief van Casimir Périer is tot dusverre het eenig gevonden stuk, dat melding maakt van een opdracht aan Thorbecke door de regeering.....
>
> De grootste moeilijkheid is, dat niet vastgesteld kan worden, wat tusschen den Koning en van Maanen bij de mondelinge behandeling is voorgevallen. Men zou haast denken, dat v. Maanen hier en daar terloops te kennen heeft gegeven, dat het wel goed zou zijn, wanneer de brochure van Groen van Prinsterer bestreden werd, en dat daarna deze bestrijding van drie zijden is losgekomen, m.a.w. dat de regeering niet zoozeer een opdracht tot bestrijden heeft gegeven, dan wel deze heeft uitgelokt.
>
> Hoe kwam Casimir Périer op 10 September 1837 echter aan de wetenschap, dat de opdracht juist aan Thorbecke was gegeven? Hoe wist hij, dat het naamloos verschenen artikel in het Journal de la Haye van de hand van Thorbecke was?

Wat nu mijn betiteling van Thorbecke als „advocaat der Regeering" betreft, wil ik op gezag van een jurist als Mr Sybenga gaarne aannemen, dat in het burgerlijk procesrecht „het werkzaam zijn als advocaat een op een opdracht berustende betrekking onderstelt tot dengene wiens zaak verdedigd wordt". Maar hij neme mij niet kwalijk, dat ik de benaming „advocaat" hier niet in zóó streng juridische beteekenis gebruikte, evenmin als toen ik schreef, dat Mr Van der Kemp, door zijn opkomen voor de eere der Ned. Herv. Kerk, reeds eenigermate het ambt van „advocaat der Gereformeerde Kerk" had aanvaard, en, zóó ook op aanmoediging van Le Roy, het geschrift van Mr van Appeltere weerlegde. Dit veronderstelt toch waarlijk niet, dat de Afgescheidenen aan Van der Kemp